

καὶ τὸν αὐτοματισμόν, παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς μίαν «ἀνθρωπιστικήν» κοινωνικήν ἀντίληψιν, ἡ δποία ἀποκαθιστᾷ τὸν ἀνθρώπον — δν προικισμένον μὲ ψυχὴν καὶ μὲ συνείδησιν — ώς τὸν ούσιωδη παράγοντα, ώς τὸ κέντρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ ἀναζητεῖ εἰς τοῦτον πάντοτε τὴν αἰτίαν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ εἰς τὴν πολύπλοκον ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν ἔξήγησιν αὐτῶν.

* * *

‘Αλλὰ ἔάν ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἰς τὴν συνεχῆ ἔξελιξιν καὶ μεταμόρφωσιν τῆς, δὲν ἀκολουθεῖ προδιαγεγραμμένην καὶ ἀναπότρεπτον κατεύθυνσιν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἔξωτερικῶν μηχανικῶν παραγόντων πρό τῶν δποίων νὰ ἔξουδετεροῦται καὶ νὰ ἔξαφανίζεται ἡ ἀνθρωπίνη πρωτοβουλία καὶ ἐνέργεια, — ἔάν δὲ πάλιν ἔξ ἐτέρου, ἡ ἀνθρωπότης, δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ περιορίζῃ καὶ νὰ καθηλώνῃ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα ἐντὸς ωρισμένων καὶ ἔτοιμων σχεδίων δργανώσεως, τὰ δποία προφανῶς ἀντίκεινται πρὸς τὴν φύσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, — τότε εὐλόγως ἔρωτᾶται, ποία εἶναι ἡ ἀκριθής ἔκτασις τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου — τοῦ οὔτε παθητικοῦ, οὔτε παντοδυνάμου τούτου παραγοντος — ἐπὶ τῆς προόδου καὶ τῆς ἔξελιξεως τῆς κοινωνίας¹. Αἱ φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις ποὺ ἀνωτέρω ἔξεθέσαμεν, μᾶς βοηθοῦν εἰς τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ἔρωτήματος.

‘Η κοινωνία, ὅπως ἥδη εἴπομεν, εἶναι συνένωσις ἀνθρωπίνων βουλήσεων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς κοινὴν δρᾶσιν καὶ συνεργασίαν. “Ο, τι καθιστᾷ μεγαλυτέραν τὴν ἐνότητα καὶ ἀρμονικωτέραν τὴν συνεργασίαν ταύτην, συμβάλλει ἀναμφιθόλως εἰς τὴν καλυτέραν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐν κοινωνίᾳ συμβιώσεως, καὶ ἐπομένως συντελεῖ εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόδον τῆς κοινωνίας καὶ μετ’ αὐτῆς τῶν ἀτόμων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν². ’Αλλὰ διὰ νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ ἀρμονία μεταξὺ τῶν εἰς τὴν κοινωνίαν συνεργαζομένων δυνάμεων, εἶναι προφανῶς ἀπαραίτητος ἡ ἔξασφάλισις δσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρας μεταξὺ αὐτῶν δικαιοσύνης καὶ ίσότητος : ἄνευ αὐτῶν εἶναι ἀνέφικτος ἡ ὄμαλή, ἡ ἀρμονική, ἡ ἀδιατάρακτος κοινωνικὴ συνεργασία καὶ ἐνότης. ’Ο θεμελιώδης

¹ Δὲν ἔννοοῦμεν βέθαια τὴν συμβολὴν τοῦ διθρώπου ώς ἀτόμου εἰς τὴν κοινωνικὴν ἔξελιξιν, περὶ τῆς δποίας δμιλήσαμεν προηγουμένως. ‘Ενταῦθα ἔννοοῦμεν τὸν ἀνθρώπον ὑπὸ τὴν γενικὴν του ἔννοιαν, ώς τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

² ’Εξ αὐτοῦ κατανοεῖται ἡ μεγάλη κοινωνικὴ ἀξία τῆς θρησκείας, ἡ δποία συνέχει τὰ ἀτομα μεταξὺ των. Πολλοὶ δλλως τε Νεομαρξισταὶ δὲν ἔδιστασαν, ἃ ἀναγνωρίσουν τοῦτο. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν οἰκογένειαν.

κατὰ συνέπειαν ὅρος, διὰ τὴν πρόδον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, εἶναι ἡ ἐπικράτησις εἰς ταύτην τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς ἀλληλεγγύης, ἀρμονίας καὶ δικαιοσύνης, — δηλαδὴ ἡ ἐπικράτησις ώρισμένων ἀνωτέρων ἡ θεικῶν ἀρχῶν καὶ ιδεῶν.

Ἐν τούτοις, αἱ εἰς τὴν κοινωνίαν δυνάμεις, ἔγονται καὶ κινοῦνται, ὅπως προηγουμένως ἔξηγήσαμεν, κυρίως ἀπὸ κρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις ὅπισθεν τῶν ὅποιων εύρισκονται ἔνστικτα, πάθη καὶ ἐπιθυμίαι: εἰς ἑαυτὰς συνεπῶς ἔγκαταλειπόμεναι αἱ ἐν λόγῳ δυνάμεις, δόηγοῦν αὐτομάτως, ὅχι πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ πρὸς τὴν τάξιν, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως πρὸς τὴν σύγκρουσιν καὶ πρὸς τὸ χάος. Τῷ δὲ διατίθεται, αἱ ὑποκειμενικαὶ κρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις τῶν δρώντων καὶ ἐνεργούντων ἀτόμων ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, δὲν δύνανται ἀφ' ἑαυτῶν νὰ ἔναρμονισθοῦν καὶ νὰ συμπέσουν, — ὅπως συμπίπτουν λ. χ. καὶ ἔναρμονίζονται αἱ κρίσεις καὶ αἱ ἐκτιμήσεις τῶν φυσικῶν ἀπέναντι τῶν φυσικῶν πραγμάτων: διότι ἡ κοινωνία δὲν ἀποτελεῖ «άθροισμα» ὄλικῶν πραγμάτων ἢ ἐμπορευμάτων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς σύμπλεγμα, ἐν συνεχείᾳ κινήσει καὶ μεταμορφώσει, πράξεων, ἐπιθυμιῶν καὶ ἐπιδιώξεων, αἱ δόποιαι κατ' ἀνάγκην «προκαλοῦν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειρίαν κρίσεων» καὶ ἐκτιμήσεων¹. Μόνη ἐπομένως, μία κοινὴ κατεύθυνσις, μόνος ἔνας κοινὸς προσανατολισμός, εἰναι δυνατὸν νὰ ἀποκαταστῇσῃ μίαν «τάξιν» εἰς τὸν κυκεῶνα τούτον τῶν ἀτομικῶν κρίσεων, καὶ νὰ χαράξῃ ώρισμένους κοινοὺς σκοπὸύς εἰς τὰς αὐτονόμους ἐνεργείας τῶν ἀτόμων. Ἡ «ἐπέμβασις» τοιουτοτρόπως, ἐμφανίζεται ως ἀπαραίτητος διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, καὶ πρέπει ν' ἀποθλέπῃ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μέν, εἰς τὴν διὰ τῆς καταλλήλου «διαπαιδαγωγήσεως» ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν ώρισμένων ἡθικῶν ἀρχῶν καὶ ίδεωδῶν ποὺ συνεπάγονται τὴν ἐκ μέρους τῶν ἀτόμων ἀναγνώρισιν ἐνὸς καθολικοῦ συμφέροντος καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὑποταγήν, — ἔπειτα δέ, εἰς τὴν διὰ τῆς ἐνδεικνυομένης «διευθύνσεως» ἔναρμόνισιν τῶν ἔγωλστικῶν καὶ συγκρουομένων ἀτομικῶν ἐνεργειῶν καὶ δράσεων πρὸς πραγματοποίησιν ώρισμένων κοινῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων. Ἡ «αὐτόματος» ἐπομένως ἀρμονία, ποὺ ὑπόσχεται ἡ Ὀρθολογιστικὴ φιλοσοφία, ἐμφανίζεται ως φυσικῶς καὶ λογικῶς ἀδύνατος μεταξὺ δυνάμεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, διὰ νὰ ισοροπήται καὶ νὰ προάγεται, δὲν πρέπει νὰ ἔγκαταλείπεται εἰς ἑαυτήν, μὲ τὴν προσδοκίαν τῆς

¹ Ch. Bourthoumieux: Ενθ. ἀν. 121.

δῆθεν ἐπιδράσεως εὔεργετικῶν καὶ αὐτομάτων φυσικῶν νόμων: ἀντιθέτως, πρέπει νὰ διαπαιδαγωγῆται, νὰ διευθύνεται, νὰ κυθερνᾶται, σύμφωνα πάντοτε πρὸς ἀνωτέρας ἡθικάς κοινωνικάς ἀρχάς, σύμφωνα πρὸς ἀνωτέρους ἡθικούς κοινωνικούς κανόνας. Ἡ «κοινωνικὴ» τούτηστι «τάξις», ἡ δποία εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἔξυψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, δὲν εἶναι «ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα αὐτομάτων ἔξωτερικῶν δυνάμεων, — δπως ἡ περίφημος «φυσικὴ τάξις» τῶν δρθιλογιστῶν οἰκονομολόγων — ἀλλὰ προϊὸν ἡθικῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἀνθρωπίνων ὅντων¹. Τὸ δὲ κοινωνικὸν πρόβλημα, δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην πρόβλημα «μηχανικόν», καὶ συνεπῶς ἀπλοῦν πρόβλημα «γνώσεως»: εἶναι πρὸ παντὸς πρόβλημα «πρακτικὸν» καὶ «ἡθικόν» καὶ ως ἐκ τούτου ἡ ἀντιμετώπισί του, δὲν εἶναι δυνατὴ διὰ τῆς μοιρολατρικῆς ἀποχῆς ἢ ἀδρανείας, — ἀλλὰ ἀντιθέτως διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμβολῆς καὶ ἐπεμβάσεως, διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπιδιώξεως καὶ προσπαθείας πρὸς πραγματοποίησιν περισσοτέρας ἡθικῆς καὶ μεγαλυτέρας δικαιοσύνης εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωήν². Εἰς τὴν προσπάθειαν, εἰς τὴν ἐπιδιώξιν αὐτὴν οἱ ἀνθρωποι, θὰ ἔχουν βοηθούς καὶ ἐπικούρους, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐπιστήμην³, διὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου καὶ τῶν ἀποτελεσματικῶν μέσων πρὸς ταχυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν πραγματοποίησιν τῶν

¹ Ch. Bourthoumieux: ἔνθ. ἀν.

² C. Turgon: ἔνθ. ἀν. 226.

³ Οἱ θεωρητικοὶ τοῦ Συνδικαλισμοῦ — τοῦ ὅποίου κριτικῶρα θὰ ἔκθέσωμεν τὰς φιλοσοφικὰς βάσεις — ὁ G. Sorel καὶ οἱ διπαδοί του, ίσχυριζόμενοι ὅτι μεταφέρουν ἀκεραίας τὰς φιλοσοφικὰς Ιδέας τοῦ H. Bergson ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ἀποκρούουν οἰονδήποτε ἔλεγχον τῆς σκέψεως, τῆς Ιδέας, τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῆς δράσεως τῶν προλεταρίων, διότι θεωροῦν ὅτι μόνον ἡ ἀδιάλλακτος βία καὶ ἡ ἀλδγίστος ἐπαναστατικότης τῶν τελευταίων μποροῦν νὰ δημιουργῆσουν κάτι τὸ νέον. — ἐνῷ ἀντιθέτως «ἡ λογικὴ ἐνσυνείδητος σκέψις» διαλύει τὸ ἐνστικτον, χαλαρώνει τὴν βιαιότητα τῆς προλεταριακῆς δράσεως καὶ παραλύει τὴν ἐπαναστατικότητα καὶ τὴν μαχητικὴν δρμήν τῶν λαϊκῶν μαζῶν (G. Sorel: *Reflexions sur la Violence*). Καίτοι δεχόμεθα ὅτι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι δρᾶσις καὶ ἐνέργεια, καίτοι ἔκτιμῶμεν τὴν σημασίαν τῆς βουλήσεως, τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς πίστεως, δλων τῶν πλουσίων αὐτῶν πηγῶν δυνάμεως καὶ δραστηριότητος, ἐν τούτοις θεωροῦμεν ὡς ἀπαραίτητον ἐπ' αὐτῶν τὸν ἔλεγχον τῆς νοήσεως καὶ τῶν Ιδεῶν, χάρις εἰς τὰς δποίας συστηματοποιούμεναι ἔκειναι δύνανται νὰ καταστοῦν πλέον ἀποτελεσματικαὶ καὶ πλέον δημιουργικαί. Ἐάν ἀντιθέτως, ἔγκαταλειφθοῦν ἔρμαια τοῦ ἐνστικτού καὶ τοῦ δρμεμφύτου, καὶ κινοῦνται ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν ἔξοντωσιν, τὴν βίαν, τὸν ἄγωνα, τότε μόνον τὴν καταστροφὴν μποροῦν νὰ προκαλέσουν καὶ ούδέποτε τὴν δημιουργίαν. «Ἡ βιούλησις χωρὶς νόησιν, εἶναι τυφλή καὶ ἀνίσχυρος: εἶναι δὲ καὶ ἐπικίνδυνος, διότι καταρρίπτει», (X: *Revision de Valeurs*, 266).

ἐπιζητουμένων ἡθικῶν κοινωνικῶν σκοπῶν¹. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀντιμετωπίσεως τοῦ κοινωνικοῦ προθλήματος, ἐάν δὲν θὰ κατορθώσωμεν βεβαίως νὰ ἐπιθάλλωμεν εἰς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα ἔνα ώρισμένον τύπον δργανώσεως ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰς ἴδεας μας τῆς ἀπολύτου ἡθικῆς καὶ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης, — πάντως ὅμως θ' ἀποκτήσωμεν τὴν δυνατότητα, νὰ κατευθύνωμεν καὶ νὰ προσανατολίζωμεν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν — καθ' ὃ συνεχῆ κίνησιν καὶ μεταμόρφωσιν — πρὸς ἀνώτερα ἡθικὰ ἴδεωδη κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ δικαιοσύνης, ἀπαραίτητα, ἀλλὰ καὶ ἐπαρκῆ διὰ τὴν προοδευτικὴν ἔξελιξιν τῆς ἀνθρωπότητος. "Οταν δὲ τοιαύτην κατεύθυνσιν καὶ τοιοῦτον προσανατολισμὸν προσδίδομεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν — ὅταν δηλαδὴ εἰσάγομεν εἰς αὐτὴν ὀλοέν περισσοτέραν ἡθικὴν καὶ μεγαλυτέραν δικαιοσύνην — τότε δὲν ἔχομεν ν' ἀπασχολούμεθα ἐκ τῶν προτέρων μὲ τὰς μορφὰς ποὺ ἐνδέχεται νὰ προσλάθῃ εἰς τὴν ἔξελιξιν της ἡ κοινωνικὴ πραγματικότης: εὕπλαστος καὶ ζωντανὸς δργανισμὸς ἡ τελευταία αὔτη, εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγῃ τὰς πλέον ἀπροόπτους μορφάς, τὰς πλέον ἀπροθλέπτους καταστάσεις· αἱ ἐν λόγῳ ὅμως μορφαὶ καὶ αἱ ἐν λόγῳ καταστάσεις, οἵαιδήποτε καὶ δὴν εἶναι αὖται, θὰ εἶναι πάντοτε ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, αἱ πλέον κατάλληλοι καὶ αἱ πλέον προσιδιάζουσαι διὰ τὴν ἔξυψωσιν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

Διὰ τὴν βελτίωσιν λοιπὸν τῆς τύχης τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἴδαινικῶν κοινωνικῶν δργανώσεων, διὰ τῶν δποίων τὴν πραγματοποίησιν νὰ παρασύρωμεν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς βιαίους καὶ συγκλονιστικοὺς, ἀγῶνας ἀνατροπῆς καὶ ἔξοντώσεως. Τοιαύτας ἴδαινικὰς δργανώσεις, οὕτε ἡ ζωὴ ἀφ' ἐαυτῆς μᾶς παρασκευάζει, — ὅπως φρονοῦν οἱ Μαρξισταί — οὕτε ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ἐπιθάλλωμεν — ὅπως ἐπιθυμοῦν οἱ Ούτοπισταί Σοσιαλισταί: διότι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, δὲν εἶναι συγκεκριμένη, αὐθύπαρκτος καὶ σταθερὸς οὐσία, ἡ δποία νὰ ὑποχρεούται νὰ προσλαμβάνῃ αὐτομάτως ὑπὸ τὴν πίεσιν ἔξωτερικῶν μηχανικῶν αἰτίων προσδιώρισμένον σχῆμα, — ἢ εἰς τὴν δποίαν νὰ δυνάμεθα νὰ προσδίδωμεν κατὰ βούλησιν οἵανδήποτε μορφὴν θελήσωμεν, χύνοντες αὐτὴν ἐντὸς ἔτοιμων καὶ ἐκ τῶν προτέρων παρασκευασμένων τύπων. — Δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀνάγκη διὰ τὴν ἔξυψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀναζητήσεως καὶ ἀποκαλύψεως ἔξωτερικῶν ἀκαταγωνίστων νόμων, ἔξασφαλι-

1 X : Revision de Valeurs, 299 - 300.

ζόντων μηχανικώς διά τῆς αύτομάτου λειτουργίας των τὴν κοινωνίκην εύημερίαν (Φιλελευθέρα Σχολή), ή δδηγούντων ἀφ' ἔαυτῶν καὶ ἀναποδράστως πρὸς προκαθωρισμένην, ἀνωτέραν ὅμως καὶ τελειοτέραν μορφὴν κοινωνικῆς ὀργανώσεως (Μαρξισμός), πρὸς τοὺς ὁποίους ἀκαταγωνίστους νόμους, ἅμα ως τοὺς γνωρίσωμεν, νὰ προσαρμόζωμεν δουλικῶς καὶ νὰ ὑποτάσσωμεν μοιρολατρικῶς τὴν βιούλησιν καὶ τὴν ἐνέργειάν μας, διὰ νὰ ἔξασφαλίζωμεν τοιουτοτρόπως, χωρὶς καμμίαν ἄλλην θετικὴν προσπάθειαν, τὴν ἀνοδον καὶ τὴν εύημερίαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἡ κοινωνικὴ εύημερία, δὲν δημιουργεῖται αύτομάτως καὶ διὰ δυνάμεων ἔκτος ἡμῶν κειμένων. Δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν ἀποτέλεσμα «γνώσεως» καὶ μετὰ ταῦτα «ἀδρανείας». Ἀντιθέτως, εἶναι καρπὸς ἀδιακόπου ἐπεμβάσεως, συνεχοῦς μερίμνης, ἐπιμόνου προσπαθείας, καταλλήλως παρὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς γνώσεως διαφωτίζομένων, πρὸς προσαρμογὴν τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν μας εἰς ὀρισμένας ἡθικὰς ἀξίας, πρὸς πραγματοποίησιν ὀρισμένων ἡθικῶν ἰδεωδῶν¹. Βεβαίως τὰ ἰδεώδη ταῦτα, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, δὲν παραμένουν ἀμετάθλητα, οὕτε πραγματοποιοῦνται ἀπαξ διὰ παντός. Ἐκάστη ἐποχῇ, ἔχει τὰς ἴδιας τῆς ἐπιδιώξεις, τὰς ἴδιας τῆς ἰδανικά. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, κατὰ συνέπειαν, πρέπει νὰ ἔννοηται τελικῶς ως μία συνεχὴς καὶ ἀνευ τέρματος προσπάθεια προσαρμογῆς καὶ ἐναρμονίσεως τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἡθικὰς ἐπιδιώξεις, πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἡθικὰς ἰδανικά. Τοιουτοτρόπως τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, διαγράφονται σαφῶς: Δὲν δύναται βεβαίως οὕτος νὰ πραγματοποιήσῃ οἰανδήποτε κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, οἰονδήποτε κοινωνικὸν σύστημα θελήσῃ· δύναται ὅμως ἐμπνεόμενος ἀπὸ ὀρισμένας ἡθικὰς ἀρχὰς καὶ ἐφαρμόζων ὀρισμένους ἡθικοὺς κανόνας — δηλαδὴ εἰσάγων δλοὲν περισσοτέραν δικαιοσύνην καὶ μεγαλυτέραν ἄλληλεγγύην εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, νὰ ὀθῇ συνεχῶς τὴν κοινωνίαν πρὸς τὴν ἀνοδον καὶ πρὸς τὴν πρόδον. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, δυνάμεθα νὰ λέγωμεν ὅτι δὲ ἀνθρωπος, εἶναι δὲ δημιουργὸς τοῦ

¹ «Ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ 1929, μία νέα περίοδος διανοίγεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἰδεῶν. Μίας σαφῆς μεταβολὴ παράγεται εἰς τὰς ἴδεολογίας τῆς πρόδοις, εἰς τὴν διανοητικὴν στάσιν,... ἐνώπιον τοῦ ἀπειλουμένου πολιτισμοῦ. Παριστάμεθα πρὸ μιᾶς μναγενήσεως τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν,... πρὸ μιᾶς ἐπιστροφῆς εἰς τὰς ἡθικὰς ἀξίας. Ἐπαναστάτησαν πλέον κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ,... δὲ διποίος παρεμποδίζει τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν πρόδοιν». (G. ΦΤΙΕΔΜΑΗΗ: *La Crise du Progrès*).

μέλλοντος αύτοῦ καὶ δύπεύθυνος διὰ τὴν ίδίαν του ἔξέλιξιν καὶ τὴν εύημερίαν.

* * *

"Οτι ἔλέχθη διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωῆν, ισχύει καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην: διότι ἡ τελευταία, ως σύνολον ώρισμένης κατηγορίας κοινωνικῶν δυνάμεων, τῶν δυνάμεων ἐκείνων ποὺ ἀποτέλεπον εἰς τὴν ἴκανοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἢ οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, ἀποτελεῖ ἀπλοῦν τμῆμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς¹. Ἡ οἰκονομικὴ ζωή, ως συνάρτησις τῆς κοινωνικῆς τοιαύτης, προοδεύει καὶ προάγεται κατὰ τὸν ίδιον μὲ τὴν τελευταίαν τρόπον: διὰ τῆς ἔξασφαλίσεως τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς ἀρμονίας εἰς τὴν οἰκονομικὴν συνεργασίαν, μέσω τῆς ἔφαρμογῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων ώρισμένων ήθικῶν κανόνων. Ἡ «διεύθυνσις» λοιπὸν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς πρὸς πραγματοποίησιν διὰ συνεχῶν, διὰ διαδοχικῶν μεταρρυθμίσεων μεγαλυτέρας οἰκονομικῆς δικαιοσύνης καὶ στενωτέρας οἰκονομικῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης, ἀποτελεῖ τὸ ἀναγκαῖον μέσον διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἔξυψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Ἄπὸ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ οἰκονομικῆς ζωῆς ὡς ἀπλοῦ τμήματος τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ζωῆς, δὲν ἐκπηγάζουν μόνον ώρισμένοι κανόνες σχετικοὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν τῶν ἀτόμων, δὲν ἐκπηγάζει μόνον ἡ ἀνατροπὴ τῆς θεωρίας περὶ ἔξαρτήσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐκ τῆς οἰκονομικῆς τοιαύτης καὶ συνεπῶς περὶ ὑπεροχῆς τῶν οἰκονομικῶν ἀξιῶν ἔναντι τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν τοιούτων, τὴν δποίαν ἔδιδασκον δὲ Φιλελευθερισμὸς καὶ δὲ Μαρξισμός. Ἀπορρέουν ἀκόμη καὶ ώρισμένα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. — Αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις, δπως ἥδη εἶπομεν, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἀπλῆν κατηγορίαν κοινωνικῶν δυνάμεων: τὰ οἰκονομικὰ ἐπομένως φαινόμενα, εἰς τὴν γένεσιν τῶν δποίων παρέχουν αὗται ἀφορμήν, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, συνυφασμένα ἀρρήκτως μὲ αὐτὴν καὶ μὲ τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν δποίων αὕτη ἐκδηλοῦται. Ὅπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, είναι προφανῶς ἀδύνατον νὰ ἀπομονωθοῦν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν σύστημα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ δποίου παρήχθησαν, διὰ νὰ θεωρηθοῦν μεμονωμένως καὶ ἀφηρημένως². Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, συνεπείᾳ τούτου, προσλαμβάνει μίαν νέαν ἔννοιαν: δὲν ἀποτελεῖ

¹ Προηγ. σ. 220 - 1. Συνεπῶς ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲν ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἢ τὴν ούσιαν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, αὕτε αἱ οἰκονομικαὶ ἀξίαι τὰς κατ' ἔξοχὴν κοινωνικὰς ἀξίας, δπως ὑποστηρίζουν δὲ Φιλελευθερισμὸς καὶ δὲ Μαρξισμός.

² Ὅπως λ. χ. πιστεύει δὲ F. Simiand, ἐκπροσωπῶν τὴν «θετικιστικὴν» τάσιν εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἐπιστήματος, δρ. προηγ. σ. 106.

πλέον τὴν μελέτην ἀφηρημένων καὶ αὐτοτελῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, — ἀφ' οὗ τὰ τελευταῖα ταῦτα, ὡς ἀποτελέσματα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀσκουμένης ἐντὸς ώρισμένων κοινωνικῶν πλαισίων, δὲν δύνανται νὰ ἔννοηθοῦν ὡς ἀνεξάρτητα τῶν πλαισίων τούτων, — ἀλλὰ τὴν ἔρευναν «σχέσεων» δημιουργουμένων μεταξὺ ἀνθρώπων ἐπιδιδομένων εἰς οἰκονομικάς ἐνεργείας¹, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ καθορισμοῦ τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπεμβάσεως ἡμῶν διὰ τὸν ἀποτελεσματικώτερον προσανατολισμὸν τῶν ἐν λόγῳ σχέσεων πρὸς ώρισμένας κατευθύνσεις. Διὰ τοῦ νέου τούτου δρισμοῦ ἡ «οἰκονομικὴ ἐπιστήμη», ὑφίσταται οὖσιώδη τροποποίησιν καὶ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς μὲ τὴν «οἰκονομικὴν πρᾶξιν». Σύμφωνα μὲ τὴν κρατούσαν ἀντίληψιν, νομίζεται συνήθως πώς ἡ «οἰκονομικὴ ἐπιστήμη», ὡς ἀσχολουμένη ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν «γνῶσιν» αὐτοτελῶν φαινόμενων, πρέπει νὰ παραμένῃ αὐστηρῶς δινικειμενικὴ καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὴν δποίαν πρέπει ν' ἀσχολῆται μόνον ἡ οἰκονομικὴ «πρᾶξις» ἢ «πολιτική». Ἡ τοιαύτη διάκρισις μεταξὺ «ἐπιστήμης» καὶ «πολιτικῆς», μεταξὺ «θεωρίας» καὶ «ἐνεργείας», ἐμφανίζεται πλέον ὡς αὐθαίρετος. Διότι κατὰ τὰς νέας φιλοσοφικάς ἀντιλήψεις, ἡ ἀνθρωπίνη δρᾶσις καὶ ἐνέργεια, θεωρεῖται γενικῶς ὡς διαποσπάστως συνδεδεμένη μὲ τὴν σκέψιν καὶ μὲ τὰς ίδεας²: ἡ δρᾶσις καὶ ἡ ἐνέργεια ἀποτελοῦν πηγὴν ίδεων καὶ σκέψεων, αἱ δποίαι πάλιν συνιστοῦν τὴν διαγκαίαν προϋπόθεσιν τῆς δρᾶσεως καὶ τῆς ἐνεργείας³. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, πρέπει νὰ ἔννοηται ὡς μία «σύνθεσις» τῆς οἰκονομικῆς «σκέψεως» καὶ τῆς οἰκονομικῆς «ἐνεργείας», ἡ δποία ἀντλεῖ ἐκ τῆς πρᾶξεως, ἐκ τῆς πραγματικότητος τὰς ἀληθεῖς, τὰς δρθάς οἰκονομικάς ίδεας, μέσῳ τῶν δποίων πάλιν προάγει καὶ τροποποιεῖ τὴν οἰκονομικὴν ἐνέργειαν, τὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα⁴.

* * *

Τώρα πλέον, χάρις εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, εύρισκομεθα μακράν ἀπό τὴν κοινωνικὴν θεωρίαν τοῦ Ὁρθολογιστή-

¹ Διότι τὴν ἐπιστήμην γενικῶς ἔχει συντελεσθῆ ἀνάλογος έξέλιξις. "Op. D. Parodi: Philosophie Contemporaine, 468 - 470.

2 «Μία κατανομή έργασίας μεταξύ σκέψεως και δράσεως δὲν είναι δυνατή: άμφοτέραι άποτελούν τμήμα ένδος διλου, της άνθρωπίνης ζωής». (T. Blau: W. James, 221).

³ W. James : *Volonté de Croire*, 95.

4 Οι Μαρξισταί προσεπάθησαν νὰ προσδώσουν μίαν τοιαύτην «πραγματιστικήν» βάσιν εἰς τὴν ὑλιστικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Μάρκου. ("Op. Gutepa-Léjevne: Ενθ. διν. 29). Έξηγήσαμεν δημως ἡδη διατί ἀποτυγχάνουν εἰς αὐτό, "Op. προγ. σ. 208.

κοῦ συστήματος, ἡ δποία διαβλέπει εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν μίαν αὐτοτελῆ καὶ αὐτόνομον «ούσιαν», διάφορον τῆς θελήσεως καὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν, διεπομένην ἀπὸ αὐτομάτους καὶ ἀπαραθιάστους φυσικοὺς νόμους, ἐνώπιον τῶν δποίων ὁ ἀνθρωπος τελεῖ χωρὶς ισχὺν καὶ χωρὶς δύναμιν. Εύρισκό-
μεθα μακρὰν ἀπὸ τὰ δύο κοινωνικὰ συστήματα ποὺ ἀπὸ τὴν θεω-
ρίαν αὐτὴν ἀπέρρευσαν,— τοῦ Φιλελευθέρου Ἀτομισμοῦ καὶ τοῦ
Μαρξικοῦ Σοσιαλισμοῦ— τὰ δποία ταύτισαντα τὴν κοινωνικὴν «ού-
σιαν» πρὸς τὰ ὑλικὰ οἰκονομικὰ γεγονότα, παρέστησαν τὴν κοινωνι-
κὴν ζωὴν ως ἀπλῆν σύμπτωσιν, ως ἀπλοῦν ἀποτέλεσμα ὑλικῶν οἰκο-
νομικῶν παραγόντων, τῶν δποίων ὁ αὐτόματος μηχανικὸς σύνδυα-
σμὸς διαμορφώνει κυριαρχικῶς τὰς κοινωνικὰς μορφὰς καὶ τὰς
κοινωνικὰς καταστάσεις¹. Εύρισκόμεθα μακρὰν ἀπὸ τὰς ὑποδεί-
ξεις τῶν δύο αὐτῶν κοινωνικῶν συστημάτων, τὰ δποία, ως θεω-
ρήσαντα ὅχι τὸν ἀνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ὑλικὰ πράγματα, ως τὴν
βάσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς πραγματικότητος, ἡ διαφόρησαν
διὰ τὴν ἔνότητα καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, τὰς
δποίας ἐνόμιζον ως αὐτομάτως καὶ ἀφ' ἐαυτῶν ἐπιτυγχανομένας²,
περιεφρόνησαν ως ἄνευ σημασίας τοὺς ἡθικοὺς κανόνας καὶ τὰς
κοινωνικὰς ἀρετάς, διὰ τῶν δποίων ἐν τούτοις ἐξασφαλίζεται ἡ
ἀρμονικὴ κοινωνικὴ συνεργασία καὶ συμβίωσις,— καὶ ἡξίωσαν ἀπὸ
τοὺς ἀνθρώπους μόνον τὸν ἀνταγωνισμόν, τὴν πάλην καὶ τὴν ἐπα-
νάστασιν, δηλαδὴ δ, τι τοὺς διαιρεῖ, τοὺς χωρίζει καὶ τοὺς ἀντιτάσ-
σει πρὸς ἀλλήλους³.

Μακρὰν τῶν θεωριῶν αὐτῶν καὶ τῶν πρακτικῶν τῶν ὑποδεί-
ξεων, ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἀποκαθιστᾷ τὸν ἀνθρωπὸν μὲ τὴν ψυχο-
λογικὴν του φύσιν ως τὸ κέντρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ως τὸν
ἀληθῆ παράγοντα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, καὶ τὸν ἀναγνωρί-
ζει ως τὸν πραγματικῶς ὑπεύθυνὸν διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν
καὶ τὴν εύημερίαν. Διὰ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην, δ, τι ἐνώνει, δ, τι
προσεγγίζει τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς
κοινωνίας. "Ο, τι. τοὺς διαιρεῖ καὶ τοὺς χωρίζει, εἶναι ἀντίθετον
πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς⁴. Οἱ ἡθικοὶ ἐπομένως κανόνες, αἱ ἡθικαὶ

¹ Διὰ τοῦτο δὲλλως τε κατέληξαν νὰ ὑποτάξουν τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν μη-
χανήν, τὸ δημιούργημά του. (X: Revision de Valeurs, 15).

² C. Bourthoumieux: Ενθ. ἀν.

³ X: Revision de Valeurs, 9, 10.

⁴ Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νεώτεροι ὀπαδοὶ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ, βασίζουν πλέον
τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ὅχι ἐπὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς πάλης, ἀλλ' ἀντιθέ-
τως ἐπὶ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνάγκης συνεργασίας καὶ ἀλη-
λογισμοθείας ποὺ ἐκ ταύτης ἀπορρέει. ("Op. L. von Mires: Ενθ. ἀν., 363). —

ἀρεταὶ ποὺ συνεπάγονται τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς δλότητος καὶ ἔξασφαλίζουν ἀδιατάρακτον τὴν κοινωνικὴν συνεργασίαν καὶ ισορροπίαν, ἀποτελοῦν δι’ αὐτὴν τὸ ἀναγκαῖον κίνητρον τῆς κοινωνικῆς εὔημερίας καὶ προόδου. Διὰ νὰ εἶναι δημῶς πραγματικὴ καὶ πλήρης ἡ κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ἡ εὔημερία, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐν λόγῳ ἡθικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν, δὲν πρέπει προφανῶς νὰ περιορίζεται ἐπὶ μόνου τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου, — ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ἐφ' δλῶν τῶν πεδίων τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως καὶ ἐνεργείας. Διότι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀπλοῦν τομέα, ἀπλοῦν τμῆμα τῆς καθολικῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ μάλιστα οὐχὶ τὸ σπουδαιότερον, δημοσιῶς ἥδη ἀπεδείξαμεν, καὶ συνεπῶς ἡ ἐπὶ μόνης ταύτης ἐπέμβασις καὶ πρόοδος, δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν ἔξασφάλισιν τῆς δλοκληρωτικῆς εὔημερίας τῶν ἀνθρώπων. Ἀντιθέτως μάλιστα, θὰ ἥδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, πῶς ἡ ἀληθής κοινωνικὴ πρόοδος, ὁ ἀληθής ἀνθρώπινος πολιτισμός, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ διαρρυθμιζομένων τῶν οἰκονομικῶν προθλημάτων καὶ ἔξασφαλιζομένου τοιουτοτρόπως ἐντὸς ἀνεκτοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, θὰ δυνηθῇ ὁ τελευταῖος οὗτος νὰ ἐπιδοθῇ καὶ νὰ στραφῇ, ἀπερίσπαστος ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ μεριμνῶν, πρὸς τὰς ἀνωτέρας καὶ εὐγενεστέρας ἐπιδιώδεις τῆς τέχνης, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διανοίας. Αἱ σύγχρονοι, κατ' ἀκολουθίαν, φιλοσοφικαὶ ἴδεαι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς παλαιοτέρας, καταλήγουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ύπεροχῆς καὶ τῆς προτεραιότητος εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ἡθικῶν παραγόντων ἔναντι τῶν ὑλικῶν καὶ οἰκονομικῶν τοιούτων, τοὺς δποίους κατ' οὖσίαν προέτασσεν ἡ ὁρθολογικὴ ἢ μηχανικὴ περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντίληψις, — καὶ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀποφασιστικῆς συμβολῆς τῶν ἡθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, — δηλαδὴ εἰς τὴν πρόταξιν τῶν στοιχείων ἀκριθῶς ἐκείνων ποὺ ἀπέκρουσον καὶ παρεγγνώριζον, θύματα μιᾶς κοινῆς μηχανικῆς καὶ ὑλιστικῆς φιλοσοφίας, τόσον ὁ Φιλελεύθερος Ἀτομισμός, δύσον καὶ ὁ Μαρξικὸς Σοσιαλισμός.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΜΕΡΟΥΣ